

CIRIL ŽEBOT. PRIZADEVANJE ZA SAMOSTOJNO SLOVENIJO

Tamara GRIESSER-PEČAR

Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: tamara.griesser@gmx.at

IZVLEČEK

Ciril Žebot je bil član Akademskega kluba Straža in tesen sodelavec prof. Lamberta Ehrlicha. Zavzemal se je za zedinjeno in suvereno Slovenijo. VOS je pripravljajl njegovo »likvidacijo«, medtem ko ga je Gestapo zasledoval že od leta 1941, zato se je po italijanski kapitulaciji 1943 pred Nemci umaknil v Rim. Bil je tajnik Intermaria in ustanovil je Akcijski odbor za zedinjeno Slovenijo. Bil je profesor primerjalnih gospodarskih sistemov na univerzah v Pittsburgu in Washingtonu. Veljal je za voditelja gibanja za osamosvojitve Slovenije. V Kanadi in ZDA je organiziral »Gibanje za samostojno slovensko državo« in pomagal ustanoviti list Slovenska država. Ciril Žebot je imel prijateljske odnose s senatorjem Lauschetom, ki je bil slovenskega porekla. Posredoval je številne spomenice v Belo hišo, na zunanje ministrstvo in v kongres. Leta 1968 je bil na povabilo Staneta Kavčiča prvič v Sloveniji. Po cestni aferi je bil deležen hudega napada s strani Edvarda Kardelja. Žebot je Kardeljeve napade prepričljivo zavrnil v brošuri Odgovor Edvardu Kardelju. Udba je vse do padca komunističnega režima budno spremljala politične emigrante, prav posebno pa Cirila Žebota, ki je veljav za enega največjih nasprotnikov režima. Zapustil je precej obsežno publicistično delo, številne strokovne knjige ter politične in gospodarske prispevke. Izdal je dve knjigi z naslovom Slovenija včeraj, danes in jutri 1967 in 1969 in leta 1988 monografijo Neminljiva Slovenija. Žebotove knjige so bile v Sloveniji prepovedane.

Ključne besede: Ciril Žebot, Lambert Ehrlich, zedinjena Slovenija, Akcijski odbor za zedinjeno Slovenijo, Miha Krek, Intermarium, Stane Kavčič, Edvard Kardelj, cestna aferi

CIRIL ŽEBOT. L'IMPEGNO PER UNA SLOVENIA INDIPENDENTE

SINTESI

Tra le due guerre Ciril Žebot fu membro del club cattolico degli universitari di Lubiana denominato Straža (Sentinella) ed inoltre stretto collaboratore del prof. Lambert Ehrlich. Si impegnò per una Slovenia indipendente e sovrana. Allora, il servizio d'informazione comunista, il VOS, stava preparando la sua «liquidazione». La Gestapo aveva incominciato a braccarlo fin dal 1941, perciò, dopo la capitolazione dell'Italia nel 1943, e prima dell'arrivo dei tedeschi, riparò a Roma. Qui fu segretario dell'Intermarium

ed inoltre fondò il Comitato d'azione per la Slovenia unita. Insegnava sistemi economici comparati presso le università di Pittsburgh e Washington. Era considerato il leader del movimento per l'indipendenza della Slovenia. In Canada e negli Stati Uniti organizzò il «Movimento per uno Stato sloveno indipendente» e contribuì a creare il giornale Slovenska država (Stato sloveno). Ciril Žebot aveva coltivato rapporti di amicizia con il senatore di origine slovene Lauschet. Mandò numerosi memorandum alla Casa Bianca, al Dipartimento di Stato e al Congresso. Nel 1968 fu, per la prima volta, ospite in Slovenia su invito di Stane Kavčič. In seguito al cosiddetto affare dell'autostrada fu oggetto di pesanti attacchi da parte di Edvard Kardelj, che Žebot respinse con forza nel libretto Odgovor Edvardu Kardelju (Risposta a Edvard Kardelj). L'UDBA (la polizia segreta jugoslava) aveva seguito con molta attenzione fino all'indipendenza della Slovenia tutti i rifugiati politici e tra questi soprattutto Ciril Žebot che era considerato uno degli avversari più pericolosi del regime. Žebot ci ha lasciato un ampio lavoro pubblicistico, numerosi saggi scientifici e vari contributi di politica ed economia. Dobbiamo ricordare soprattutto due libri intitolati Slovenija včeraj, danes in jutri (Slovenia ieri, oggi e domani) uscito nel 1967 e 1969 e la monografia dal titolo Neminljiva Slovenija (L'inevitabile Slovenia). I libri di Žebot erano in Slovenia vietati.

Parole chiave: Ciril Žebot, Lambert Ehrlich, Slovenia unita, Miha Krek, Comitato d'azione per la Slovenia unita, Intermarium, Stane Kavčič, Edvard Kardelj, affare dell'autostrada

UVOD¹

Prispevek obravnava življenjsko pot enega najbolj vidnih predstavnikov Akademskega kluba Straža (AK Straža) in ožjega sodelavca profesorja teologije Lamberta Ehrlicha, namreč Cirila Žebota.

Marca 1931 je ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman Ehrlicha imenoval za dušnega pastirja študentov in že takoj v prvih letih so se okrog njega začeli zbirali katoliški študenti, med njimi je bil tudi od leta 1932 Žebot. Sprva je ta krog študentov okoli Ehrlicha na Univerzi nastopal kot posebna skupina Katoliške akcije (KA), namreč kot »Mihaelova skupina«, jeseni 1937 pa so s podporo škofa Rožmana ustanovili širše društvo z imenom Akademski klub Straža. Na srednjih šolah pa so predstavljali KA »Mladci Kristusa

1 Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Kralja« in vodil jih je prof. Ernest Tomc. Ko pa so maturanti iz vrst leta 1933 osnovanih dijaških KA vedno številneje prihajali na Univerzo (jeseni 1935), so se začela trenja med KA pod vodstvom Tomca ter pripadniki Ehrlicha. Na škofijski sinodi v Št. Vidu leta 1940 je potem škof Rožman odločil, da velja organizacija pod vodstvom Tomca za edino predstavnico KA.

Obe katoliški organizaciji, KA in AK Straža se v svojih ciljih nista bistveno razlikovali, obe sta si prizadevali za obnovitev življenja v smislu evangelija, odklanjali sta tudi komunizem, razlikovali pa sta se v uporabi sredstev. KA je pozivala svoje člane, da intenzivirajo svoje versko življenje, da so zvesti krščanskim načelom, da vestno opravljajo svoje poklicno dejavnost ter da se odrekajo tudi dovoljenemu. Vse do kapitulacije Italije pa jim je bilo prepovedano politično in vojaško udejstvovanje. KA Straža pa je bil močno politično orientiran.

Stražarji so bili najbolj odločni nasprotniki komunizma in to že pred vojno, v boljševidizmu so videli največjo nevarnost tako za slovenski narod kot za krščansko kulturo. Bili so najmanj pripravljeni do kompromisov in bili so tudi prvi, ki so se opredelili proti Osvobodilni fronti (OF). Usposobiti so hoteli mladino, da se zoperstavi protikrščanskim idejam, tako komunizmu kot tudi nacionalsocializmu (Vidovič-Miklavčič, 2002, 203; Griesser-Pečar & Dolinar, 1996, 94). V pravilih AK Straže je zapisano, da je namen organizacije združiti slovenske katoliške akademike (študente) in jih vzgajati v dobre katoličane. Posebej je poudarjeno tudi, da naj študenti gojijo slovensko narodno misel s študijem zgodovine in slovstva in se posvetijo vprašanjem narodnih manjšin, izseljenišva, pa tudi slovenskim socialnim in gospodarskim ter drugim aktualnim slovenskim problemom (Žebot, 1988, 91–92). Do leta 1941 je bilo glasilo KA Straže *Straža v viharju*. Ta tednik je začela izdajati »Mihaelova skupina« že leta 1934. Opredeljevalo se je tako proti zablodam rasizma in kot tudi nacionalsocializma, kritiziralo je predvsem tudi odnos nacionalsocializma do katolicizma, tako npr. takoj po anšlusu marca in aprila 1938 (Straža v viharju, 20 in 23).

AK Straža je bil formalno del Slovenske ljudske stranke (SLS), ubral pa je svojo lastno pot, ki ni bila vedno pot uradne SLS. Do smrti dr. Antona Korošca so bili stražarji z njim tesno povezani, predvsem tudi Ciril Žebot. Stražarji so v stranki povzročali velika nasprotja, tudi pozneje v emigraciji, ki so pripomogla k temu, da je bil včasih vtis, da je SLS notranje sprta stranka (Rahten, 2012, 293 ss.).

Ehrlich in njegov krog ter pripadnost AK Straži in njegovim programskim načelom je Žebota zaznamovala za vse življenje, pri čemer lahko iščemo vzporednice z v Münchnu živečim slovenskim političnim emigrantom in Žebotovim znancem Branimirjem Pistivškom (Friš & Hazemali, 2017). Podobno kot slednji je bil tudi Žebot odločen antikomunist in vse do konca se je zavzemal za samostojno Slovenijo. Prispevek temelji na arhivskem, spominskem in časopisnem gradivu.

ŽEBOTOVA ŽIVLJENSKA POT

Ciril Žebot se je rodil nekaj mesecev pred začetkom prve svetovne vojne, 8. aprila 1914, ki je bila za narode Avstro-Ogrske, kot tudi za Slovence, zgodovinska prelomnica.

Njegov oče je bil Franjo Žebot, zadnji izvrševalec poslov mariborskega župana pred okupacijo v Mariboru.² Mama je bila Marija Žebot, rojena Kren. Imel je dva brata, Frančka in Jožeta, in tri sestre, Maro, Anko in Doro (Žebot, 1988, 166–173).

V osnovno šolo in na klasično gimnazijo je hodil v Mariboru, kjer je leta 1932 maturiral, nato je študiral na pravni fakulteti v Ljubljani. Že kot srednješolec se je pridružil Slovenski dijaški zvezi, bil pa je tudi član dijaškega Orla. Kot študent v Ljubljani se je pridružil krogu prof. dr. Lamberta Ehrlicha, ki je bil duhovni vodja Dijaške zveze in tudi novo ustanovljenega akademskega kluba »Straža«. Žebot je sodeloval v uredništvu glasila *Straža v viharju*, ki je izhajalo od leta 1934. Hkrati je bil član akcijskega odbora, ki se je zavzemal za izpopolnitev ljubljanske univerze.

Stražarji so imeli dobre odnose z dr. Antonom Korošcem. Ciril Žebot in Franc Casar sta v času, ko je bil Korošec v internaciji, organizirala tajno združenje študentov, ki je imelo svoje sestanke v sejni sobi Zadružne zveze. Junija 1934 sta Korošca obiskala na Hvaru in od njega dobila smernice za njihovo delo, med katerimi je bilo tudi prizadevanje za ohranitev slovenstva ob mejah, utrjevanje narodne zavesti in kulture in, da se odklanja »totalitetno ureditev države, izoblikovano v komunizmu in fašizmu, ki odvzema ostalim družabnim edinicam in poedincem vsako avtonomijo in svobodo.« (Straža v viharju, 17. 12. 1940, 1).

Žebot je diplomiral leta 1936, naslednje leto pa je opravil doktorat. AK Straža je poudarjal potrebo strokovne izobrazbe in je zato pošiljal razne strokovnjake na izobrazbo v tujino. Žebot je šel v Milan in Pariz, da bi tam študiral korporativizem s katoliškega vidika (Straža v viharju, 10. 10. 1940, 14). Jeseni 1939 je nastopil službo na Delavski zbornici v Ljubljani, leto pozneje pa je postal uradnik Narodne banke v Ljubljani. Od decembra 1940 pa do 6. aprila 1941 je bil sourednik mesečne gospodarske revije pri Narodni banki v Beogradu. Že marca 1941 je bil izvoljen za privatnega docenta gospodarskih ved na Pravni fakulteti s habilitacijo *Korporativno narodno gospodarstvo*.

Ko je Nemčija 6. aprila 1941 napadla Jugoslavijo, je bil Žebot v Beogradu. Dr. Franc Kulovec, minister v jugoslovanski vladi, ga je za primer, da bo vlada morala v tujino, izbral za svojega osebnega tajnika. Spremljal naj bi jih tudi prof. Ehrlich, ki je bil na mirovni konferenci v Parizu po prvi svetovni vojni izvedenec za manjšinska vprašanja v jugoslovanski delegaciji (Ivešić, 2013, 109–111). Vendar je bil Kulovec med prvimi žrtvami bombardiranja Beograda, zato sta se morala Žebot in Miha Krek³ z večino članov vlade umikati iz Beograda preko Srbije v Bosno, kjer sta se v Palah srečala s prof. Ehrlichom, ki je tja prispel na uradno vabilo že pokojnega Kulovca, opremljen z vrsto

2 Franjo Žebot (Selnica ob Muri, 1881–1945, Dachau) je bil od leta 1910 urednik v Cirilovi tiskarni v Mariboru, v obdobju 1923–1929 je bil narodni poslanec v beograjskem parlamentu, med letoma 1929–1935 je vodil mariborsko zastopstvo Vzajemne zavarovalnice, leta 1936 je bil na občinskih volitvah izvoljen za mariborskega podžupana. Leta 1938 je bil ponovno izvoljen za poslanca v Beogradu, vendar je bil parlament leta 1939 razpuščen.

3 Miha Krek (Leskoviča, Gorenja vas – Poljane, 1897–1969, Cleveland) je po Kulevčevi smrti prevzel vodstvo Slovenske ljudske stranke (SLS), bil je minister v emigrantskih vladah in podpredsednik vlade do avgusta 1943, nato do Tito-Šubašičevega sporazuma junija 1944 poslanik pri medzavezniškem posvetovalnem odboru za Italijo, po vojni predsednik Narodnega odbora, leta 1947 se je preselil v Združene države Amerike (ZDA) (Osebnosti, 2008a, 563–564).

dokumentov in knjig. Od tam so potovali v Črno goro, kjer je iz Nikšića vlada z letalom zapustila Jugoslavijo. Prostora za celotno spremstvo ni bilo, v Boki Kotorski so se zato vkrcali na trabakulo, ki naj bi jih peljala do podmornice, vendar te ni bilo, ker je bilo prenevarno, zato sta se Ehrlich in Žebot vrnila 4. maja v Ljubljano.

V študijskem letu 1941–1942 je Žebot na Pravni fakulteti imel predavanja o gospodarskih sistemih. Intenzivno je sodeloval s prof. Ehrlichom in mu pomagal sestavljati poročila o razmerah v zasedeni Sloveniji in načrte za njeno povojno zedinjenje in gospodarsko obnovo. Med okupacijo je v ilegali napisal knjigo *Narod sredi Evrope* (obj. 1942), bil pa je med letoma 1941–1942 tudi urednik podtalnega glasila *Slovenija in Evropa*, v katerem so objavljali protikomunistične prispevke, prispevke o nacističnem nasilju, predvsem pa o slovenskem narodnem vprašanju. Ko je bil že v Rimu, je leta 1944 izšla njegova knjiga *Sovjetsko narodno gospodarstvo*, ki jo je napisal že pred vojno, pa se je izdaja zaradi vojnih razmer zavlekla (Žebot, 1988, 218).

Potem ko je Varnostno-obveščevalna služba (VOS) umorila prof. Ehrlicha, je od jezuitskega provinciala za duhovnega vodjo Straže bil imenovan Florijan Ramšak, neformalno pa je Stražarje najprej vodil Franc Casar, po njegovi smrti pa do odhoda v Rim, Ciril Žebot. Sledil mu je Pavle Verbic. Formalno je bil predsednik kluba inž. Leo Čop (Jenuš & Friš, 2017, 779).

Gestapo je Žebota iskal že aprila 1941, ko je takoj po zasedbi Maribora aretiral njegovega očeta in ga poslal v Dachau. Prav takrat je bil z umikajočo vlado v Črni gori. Očeta so zaradi hude bolezni marca 1944 izpustili, že avgusta pa ponovno aretirali in poslali nazaj v taborišče Dachau, ker so mu očitali, da vzdržuje tajne stike s sinom v osvobojenem Rimu. Franjo Žebot je v taborišču 24. aprila 1945 umrl. Po očetovi aretaciji se je mati s tremi otroci naskrivaj preselila v Ljubljano, sestra Ana pa je bila izseljena v Srbijo. Žebotova domačija je bila zaplenjena, pozneje pa med bombardiranjem mesta leta 1945 porušena.⁴

Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 se je Žebot umaknil v Rim. S seboj je vzel osnutke in študije, ki jih je pripravljala Ehrlich. Kmalu po odhodu ga je Gestapo iskal in naredil v njegovem stanovanju v Ljubljani hišno preiskavo. Tudi v Rimu mu je Gestapo sledil, zato se je zatekel pod okrilje Vatikana. Pomagal mu je predvsem p. Anton Prešeren SJ, ki je bil generalni asistent jezuitskega reda za slovanske države v Rimu. Stražarjem je popolnoma zaupal in z Žebotom sta imela stike do patrove smrti leta 1965.

Žebot je bil poročen z Ivico, roj. Korun, ki mu je s sinom Frančkom malo pred kapitulacijo Nemčije skrivaj sledila v Italijo. Zanimivo je kratko sporočilo, ki ga je poslal svoji ženi »Iči« 6. februarja 1944. Računal je, da se bo moral iz Rima umakniti. Napovedal je, da ji bo pod psevdonimom »Ilče Dravski« sporočil, ali bo šel v Kairo (geslo: »Popotnik pride v Afrike puščavo«), v Ameriko (»Odmev rdeče zemlje«) ali v London (»Otok bleški – kič nebeški«). Če pa bo ostal v Rimu, ji bo sporočil: »Tri dni še ne gremo domov.« (AS,⁵ 16. 3. 1944).

Leta 1947 se je preselil v ZDA. S pomočjo p. Kazimirja Zakrajška je Žebot dobil službo na Duquesne univerzi v Pittsburghu, pa tudi vizum za ZDA in posojilo za potne

4 Prim. s podatki v Perenič, 2013.

5 Arhiv Straže je še povsem neurejen.

stroške (Novak, 1995, 300; Friš, 2005). V Pittsburghu je kot izredni profesor dve leti predaval gospodarske vede, nato je postal redni profesor in predstojnik gospodarskega oddelka. Leta 1958 je kot profesor primerjalnih gospodarskih sistemov šel na Georgetown University v Washington, D.C. Upokojil se je leta 1979, vendar je predaval še do leta 1985. Politično in publicistično se je udeleževal tudi v emigraciji. Posebno se je posvetil raziskovanju gospodarskih, političnih in narodnostnih razmer v Jugoslaviji oz. Sloveniji. Njegovi članki so izšli v številnih evropskih in ameriških strokovnih revijah, v slovenskih emigrantskih listih, imel je stalno rubriko v *Slovenski državi*, njegovi komentarji so izšli pa tudi v prestižnih časopisih kot *New York Times*, *Washington Post* in *Wall Street Journal*.

Zavzemal se je za zedinjeno Slovenijo. Ustanovil je »Akcijski odbor za zedinjeno in suvereno slovensko državo«. Veljal je za voditelja gibanja za osamosvojitve Slovenije. Pomagal je ustanoviti časnik *Slovenska država*, izdal je dve knjigi z naslovom *Slovenija včeraj, danes in jutri*, in sicer 1967 in 1969. Pomembna je bila predvsem njegova monografija *Neminljiva Slovenija*, ki je izšla leta 1988 malo pred njegovo smrtjo (in v ponatisu v Ljubljani dve leti pozneje), v kateri se je posvečal obdobju slovenske zgodovine od leta 1918 do konca osemdesetih. Posvečena je očetu Franju Žebotu, dr. Antonu Korošču in dr. Lambertu Ehrlichu, torej tistim trem osebam, ki so v njegovem javnem življenju na njega imele največji vpliv. Knjige so izšle v samozaložbi, tiskala pa jih je Mohorjeva družba v Celovcu, ki je bila osrednja založba emigrantskega tiska vse do osamosvojitve. Umrl je zaradi raka 9. januarja 1989 v Washingtonu. Zapustil je precej obsežno publicistično delo: razprave, knjige, politične in gospodarske komentarje za emigrantske in ameriške časopise.⁶

OD OKUPACIJE DO KAPITULACIJE ITALIJE

Lambert Ehrlich se je vse od pariške mirovne konference intenzivno posvetil slovenskemu narodnemu programu, jeseni 1941 pa je pripravil dokument z naslovom *Slovenski problem*, ki je bil poslan slovenskim zastopnikom v Londonu in Ameriki. Žebot ga je objavil v internem ciklostiranem glasilu stražarjev *Nasa vez* leta 1950 v Torontu in potem v *Neminljivi Sloveniji* (Žebot, 1988, 273–275) – vendar ne v celoti in delno spremenjeno. V neokrnjeni obliki ga je predstavil zgodovinar Bojan Godeša v zborniku *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Godeša, 2002, 285–286). Žebotova že omenjena knjiga *Narod sredi Evrope*, ki je izšla po Ehrlichovi smrti, pod psevdonimom »Borut Bober«, sloni na Ehrlichovem programu.

Ko sta se Ehrlich in Žebot vrnila iz Nikšića, so Italijani Narodni svet (NS), ki ga je ustanovil ban Marko Natlačén, že ukinili. Ehrlich je Natlačénu predlagal ustanovitev ilegalne slovenske vlade s ciljem ustanovitve Združene Slovenije v svobodni Evropi. Bodoče odnose z drugimi narodi Jugoslavije pa bi se naj uredilo po načelu samoodločbe, seveda na osnovi enakosti. Vzglede naj bi bil sporazum s Hrvati avgusta 1939. Žebot navaja, da je

6 Biografski podatki so iz naslednjih del: Žebot, 1988; Žebot, 1967, 12–13, 171–172; Žebot, 1969b, 9; Roesmann, 1989, 5; Osebnosti, 2008b, 1353–1354; Kosmatin Fras, 2011, 1845; Enciklopedija Slovenije, 2011, 292–293; Mlakar, 2013.

bil ta razgovor že takoj po vrnitvi iz Črne gore (Žebot, 1988, 206–215), piše pa tudi, da je zaradi težavnega odhoda iz Ljubljane moral pustiti svoj in Ehrlichov arhiv v Ljubljani, zato zmote v datumih in besedilih niso izključene (Žebot, 1988, 272). Godeša pa v svojem prispevku zagovarja hipotezo, da je Ehrlich vlado predlagal šele septembra, potem ko so liberalci avgusta predlagali, naj se NS obnovi. Opira se na pričevanje Rudolfa Smersuja, da o Ehrlichovem predlogu ni sklepal noben organ stranke SLS, in na izpis iz dnevnika stražarja Franca Casarja, ki ga citira Saje,⁷ v katerem ta navaja, da sta Žebot in Casar 29. septembra 1941 izročila program Natlačenu s prošnjo, da ga pošlje v London. Mlakar sodi, da gre tukaj za napačno datiranje. Po vsej verjetnosti gre za dokument z naslovom »Slovenski problem«, ki ga je Ehrlich datiral s 24. novembrom 1941 (Mlakar, 2002, 260). Žebot in Erlich naj bi Natlačenu tudi očitala, da »daje koncesije liberalcem« (Godeša, 2002, 284–286; Saje, 1952, 131–132). Natlačen poleti še ni imel izdelanega stališča do slovenskega vprašanja in je kolebal. Godeša ugotavlja, »da so bili Ehrlichovi pogledi v tistem času precej bolj odmevni, kot bi lahko sklepali po kasnejših stališčih SLS, ko je bilo vprašanje državnopravnega položaja Slovenije odpravljeno z dnevnega reda.« (Godeša, 2002, 287). P. Kazimirju Zakrajšku je Natlačen celo pred njegovim odhodom v Ameriko preko Trsta, Rima in Lizbone junija 1941 naročil, da propagira idejo Združene Slovenije (Godeša, 1999, 108, 110, 115, 117–118; prim. tudi Klemenčič, 2013). Zakrajšek je iz Ljubljane odnesel spomenico »Tragedija slovenskega naroda«, avtorji katere so bili člani sosveta. Spomenico je oddal 5. junija v Rimu Mussoliniju in papežu, prepis pa je poslal v London podpredsedniku jugoslovanske vlade dr. Mihi Kreku. Poskrbel pa je tudi za to, da je bila objavljena v reviji *Amerika*, ki so jo izdajali jezuiti v New Yorku (Friš 1995, 14).⁸

Natlačen je Ehrlichov predlog končno zavrnil, ker je kazal nelojalnost do jugoslovanske vlade v begunstvu in zanimal kontinuiteto Jugoslavije, pa tudi ker je po nepotrebnem izzival okupatorje. Stranka SLS je 13. septembra sprejela svoj program in ga poslala v tujino (ARS, AS 1660, 7), oktobra pa je prišlo do soglasja o skupnem narodnem programu med SLS z Natlačenom na čelu in Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS). Ta narodni program, t. i. »Londonske točke«, ki je bil poslan jugoslovanski vladi v begunstvu, je duhovnik Alojzij Kuhar 23. novembra po londonski BBC sporočil Slovencem v domovino. Cilj programa je bila obnovitev kraljevine Jugoslavije s federativno ureditvijo, tvorila pa bi naj enotno gospodarsko področje. Slovenija naj bi bila vključena v njo z vsem ozemljem, na katerem so Slovenci živeli (Stare, 1954, 6; Vodušek Starič, 1994, 140), kot je Miha Krek povedal na radiu London 4. aprila 1943: »Zedinjena Slovenija v federativni Jugoslaviji! To je naš narodni in državni ideal.« (ARS, AS 1660, 8, 398/V). SLS in Stražarji so se razhajali prav zaradi slovenskega vprašanja – in to med in po vojni. Tukaj je potrebno poudariti, da gre pri Stražarjih sicer, kot je poudaril Boris Mlakar, za »maloštevilno, vendar idejno in tudi akcijsko izredno profilirano skupino znotraj slovenskega

7 Casar je pisal dnevnik, Franček Saje ga je uporabljal v svoji knjigi *Belogardizem* (1951, dopolnjena izdaja 1952, ponatis 2008), potem pa se je sled za njim izgubila.

8 Urednika *Amerike* je spomenica inspirala, da je izdal celo posebno brošuro »Martyrdom of Slovenia«, Škofijska konferenca ameriškega episkopata pa je razposlala spomenico vsem katoliškim časnikom v Severni in Južni Ameriki.

katoliškega tabora» (Mlakar, 2002, 257). Od zloma Jugoslavije so Stražarji zagovarjali samostojno in neodvisno Slovenijo. Leta 1943 so sestavili Žebot, prvi predvojni glavni urednik *Slovenskega doma* Mirko Javornik in glavni urednik *Slovenca* med okupacijo Rudolf Jurčec slovensko izjavo »Mladih intelektualcev SLS« (ARS, AS 1931, 1097, 19). Cilj SLS je bil zedinjena Slovenija kot del Jugoslavije, medtem ko je bila ideja o neodvisni, suvereni Sloveniji glavna programatska točka Stražarjev med vojno in po njej. Začrtana pota k uresničitvi te ideje pa so bila vezana na trenutno situacijo in taktično realizacijo. Druga pomembna programatska točka Stražarjev je bil protikomunizem.⁹ Ehrlich je vztrajno opozarjal »*pred zablodo in zlobo marksizma-leninizma-stalinizma*« (Žebot, 1988, 69). V vojnem obdobju so Stražarji vedno znova opozarjali na to, da se komunistična nevarnost stopnjuje in so pri tem navajali delovanje OF, na Komunistično partijo in na atentate, ki so jih izvajali pripadniki VOS, na deželi pa partizanske enote (Mlakar, 2002, 261).

Ehrlich seveda nikakor ni sodeloval z okupatorji, kot so mu komunisti očitali. Zbiral je poročila o nemškem nasilju na Gorenjskem in Štajerskem in je pred njegovim odhodom Zakrajšku predal dokumentacijo o nemškem nasilju z namenom, da jo posreduje jezuitu Johnu LaFargeu, glavnemu uredniku tednika *Amerika* (Žebot, 1988, 216). Tega poročila pa si očitno ni upal sam nesti, predal ga je ameriškemu poslaniku v Rimu.¹⁰ 1. aprila 1942 je Ehrlich Italijanom poslal spomenico, v kateri je ostro kritiziral samovoljne ukrepe okupacijskih oblasti v Ljubljanski pokrajini in opozarjal na težek položaj prebivalstva, ki ga je na eni strani stiskalo nasilje OF, na drugi pa je bilo izpostavljeno italijanskim represalijam (Mlakar, 2002, 268–278). Spomenico s podobno vsebino je poslal tudi papežu (Vrečar, 2002). Ehrlicha so komunisti »likvidirali«, ker je odločno nasprotoval njihovi ideologiji in s tem oviral uresničitev revolucije, predvsem pa, ker je imel v katoliškem taboru velik vpliv (Griesser-Pečar, 2002; Griesser-Pečar, 2015b).

O Ehrlichovi »likvidaciji« so razpravljali v širšem krogu OF vse od novembra 1941, ker so komunisti zaradi daljnosežnih posledic iskali širši konsens. Josip Rus je v svojih spomilih zabeležil, da so imeli dolge večmesečne razprave o Ehrlichovi vlogi in, da razen Kocbeka člani Izvršnega odbora OF njegovi »likvidaciji« niso nasprotovali (Rus, 1992, 158–159). Ehrlich in njegovi Stražarji naj bi bili nevarni »zaradi njihovih strahotnih političnih ambicij« (ARS, AS 1931, 2340, Nagodetov dnevnik, 45). Po »likvidaciji« Ehrlicha 26. maja 1942 na Streliški cesti pa v Kocbekovem dnevniku ni sledu o kakšnem zadržku, v njem argumentira, da ima nekdo, ki je »odgovoren za kolektivno usodo, [...] pravico biti neusmiljen, sme vzeti življenje posamezniku in odkloniti ozire na osebne kvalitete in namene« (Kocbek, 1972, 41–42).

Po Ehrlichovem umoru komunisti niso prenehali napadati Stražarjev. Najmanj 43 od njih je izgubilo življenje zaradi komunističnega nasilja.¹¹ Tudi Cirila Žebota so nameravali

9 Več o programskih točkah Stražarjev Mlakar, 2002 in Mlakar, 2007.

10 Prvo tako poročilo naj bi Ehrlich poslal v Ameriko že maja 1941, kot je objavil Žebot v *Ameriški Domo-vini*, 17. 4. 1945. V tem navaja, da je Ehrlich poudarjal protipravnost aneksije Ljubljanske pokrajine in mednarodno-pravno kontinuiteto Jugoslavije (Armež, 2006, 135–136).

11 Seznam hrani avtorica.

»likvidirati«, najprej hkrati s prof. Ehrlichom, ker ga je redno spremljal k maši v Cirilov dom in potem na Teološko fakulteto. 26. maja je Ehrlicha slučajno spremljal študent Viktor Rojic. Žebota tisto jutro Ehrlich, kljub dogovoru, ni zbudil. Žebot je namreč zaradi skupnega dela stanoval pri njem. Komunisti so bili najprej prepričani, da je VOS »likvidiral« tudi Žebota, zato je *Slovenski poročevalec* še isti dan v posebni, podtalni šapirografirani izdaji to sporočil (Žebot, 1988, 23). Čez nekaj ur pa so brez komentarja objavili, da je bil »likvidiran« Rojic in celo utemljevali neki izmišljen razlog. 4. julija 1942 je Edvard Kardelj zopet spodbujal Zdenko Kidrič, naj ga VOS ubije: »*Kakor hitro dobite kake nove podatke o Cas./Casar/. Žeb. /Žebot Ciril/ itd.– streljajte. Če se bo mržnja mas proti njim povečala v bližnjih dneh – streljajte brez podatkov. Rupnika, čim ga dobite na muho. Denunciante in izdajalce pa streljajte brez vsakih ozirov.*« (ARS, AS 1931, 709, VOS II-1, 21)

AKCIJSKI ODBOR ZA ZEDINJENO IN SLOVENSKO DRŽAVO

Poljaki so v Rimu leta 1944 obnovili idejo federacije »Intermarium-a« [Medmorje], zamisel Poljaka Jozefa Piłsudskega po prvi svetovni vojni, in ustanovili »Srednjeevropski zvezni klub«, ki se je zavzemal za povezavo vseh narodov na prostoru med Sovjetsko zvezo in Nemčijo od Baltika do Jadrana, Egeja in Črnega morja. Program navaja, da »*od bodočnosti Medmurja zavisi usoda 160 milijonov Evropejcev*«, ki živijo »*pod neposrednim ali posrednim sovjetskim gospostvom*« (Intermarium, avgust 1945, 1–2). Predsednik je bil najprej Poljak Julius Poniatowski, potem pa, ko je Šubašićeva vlada odstavila Kreka kot predstavnika Jugoslavije v zavezniškem sosvetu v Italiji, dr. Miha Krek. Žebot je bil glavni tajnik do odhoda v ZDA leta 1947. Izdajali so bilten *Intermarium* (Žebot, 1969a, 333–334; Levy, 2007, 256; Debeljak, 1968, 186). Žebot je pripravil s pomočjo zgodovinarja Franca Erjavca in predvojnega kulturnega urednika *Slovenca* Tineta Debeljaka za *Intermarium* brošuro o Sloveniji, ki je izšla v poljskem prevodu (Debeljak 1975, 389).

Žebot se je v Rimu trudil, da bi zavezniki razumeli nezno stanje v zasedeni Sloveniji. Pisal je številne članke in spomenice in jih razpošiljal na vse mogoče strani. Bil je izredno razočaran, ker tudi v katoliških ustanovah ni našel razumevanja. V pismu Alojziju Kuharju je marca 1945 potožil:

Ob koncu naj samo povem, kako neizmerno sem razočaran nad nepričakovanim popolnim pomanjkanjem solidarnosti svetovnega krščanstva, protinemškega demokratičnega sveta in vse zapadne civilizacije z nadčloveškim trpljenjem in mukami tako eminentno, da, takorekoč, per definitionem 'antinemškega naroda kot je naš. Globoko sem razočaran nad angleškimi in ameriškimi katoliki, ki so do našega trpljenja in preteče nam smrtne nevarnosti pokazali tako malo zanimanja, sočustvovanja in pomoči. Bog naj jim odpusti, mi jim težko (Arnež, 2002, 371).

Žebot in Krek sta v Rimu od julija 1944 do marca 1945 sodelovala in si skupno prizadevala, da bi zavezniki zasedli Slovenijo. Krek je vodil slovenski dobrodelni odbor in organiziral tudi emigracijo v Argentino. Razšla sta se, ker je Žebot mimo

Kreka ustanovil »Akcijски odbor za zedinjeno in suvereno slovensko državo« (AO) 19. marca 1946 (AS 1931, 1097, 18). Žebot sicer ni načrtoval politične stranke, prišel pa je z ustanovitvijo AO v spor s SLS, v prvi vrsti seveda s Krekom, ker je predlagal ukinitve Narodnega odbora (NO). Nadomestiti ga je hotel z AO, vse stranke v NO naj bi sprejele program AO. SLS je to odločno odklonila. AO je imel naslednje cilje: zedinjenje vseh Slovencev s celotnega slovenskega narodnega ozemlja, ki so ga na mirovnih konferencah v Saint-Germain-en-Laye (10. septembra 1919) in Trianonu (4. junija 1920) razdelili med Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madžarsko, oz. je bila dokončno določena po koroškem plebiscitu 10. oktobra 1920 in Rapalski pogodbi 12. novembra 1920, ustanovitev suverene slovenske države na osnovi narodnega, gospodarskega, prometnega in reparacijskega načela, vključno z narodnostno mešanimi obrobni predeli in mesti (zahodna obala Istre, Trst, Gorica, Trbiž, Šmohor, Beljak, Celovec, Lipnica, Radgona in Monošter), ki so skupaj tvorili gospodarsko-prometno zaledje tržaške luke, osvoboditev slovenskega ljudstva in enakopravnost manjšin (italijanske, avstrijsko-nemške, madžarske) v Slovenski državi. O tem, ali se Slovenska država vključi v kakšno širšo zvezo, naj bi odločalo suvereno ljudstvo (Slovenska država, 1. 5. 1946, 1; ARS, AS 1931, 1097, 115–116).

Prva redna seja AO je potekala 23. marca 1946 v Žebotovi sobi. Navzoči so bili še dr. Lujo Leskovar, Jože Špindler in Fran Erjavec (Arnež, 2006, 141).¹² Ustanovljen je bil »v zvezi z namervanim uresničenjem Svobodnega tržaškega ozemlja« (Žebot, 1988, 402–403). Predsednik je postal prejšnji narodni poslanec Jože Špindler, tajnik pa dr. Ciril Žebot. AO je imel tudi svoje glasilo, namreč *Slovensko državo*. Prva številka je izšla 1. maja 1946. V njej so objavili, da je bil AO ustanovljen »z namenom, da sproži in začasno vodi vseslovensko gibanje za uresničenje temeljnih slovenskih narodno-političnih točk, ki so skupne vsem Slovincem (razen komunistične manjšine) brez ozira na drugovrstne nazorne in strankarske razlike med njimi.« (Slovenska država, 1. 5. 1946, 1).

Tisti, ki se z uradno SLS niso strinjali, ki so Kreku očitali preveliko pasivnost, Stražarjem pa da so predolgo sklepali kompromise, kot je napisal Javornik, »zaradi neke imaginarne ‚katoliške skupnosti‘«, so bili zadovoljni, da se končno nekaj premika. Po pogovoru z Žebotom je bil Javornik prepričan, da bo mogoče

*spet dihati zrak, ki ga je bil človek včasih vaje: borba, tveganje, svet in morda celo uspeh. Kakšen bo efekt, ne vem: važno je eno: naše maksimalne zahteve so bile vendar enkrat postavljene pred mednarodnim forumom, ki jih je moral vsaj registrirati, če drugega ne. To je po mojem največje in edino politično dejanje v emigraciji.*¹³

Uradna SLS je AO in njegovemu programu nasprotovala, češ da AO ruši edinost med emigrantskimi skupinami, neti prepir in škoduje njihovem ugledu (Novak, 1995, 299).

AO je 19. marca 1946 predložil članom zavezniške preučevalne misije, ki jo je konferenca namestnikov zunanjih ministrov štirih veselih poslala na Primorsko, posebno

12 Sejni zapisniki, ki so ohranjeni, so bili objavljeni: Arnež, 2004.

13 Pismo Javornika, Riccione, 29. 3. 1946, v: Kozlevčar, 2007, 92.

spomenico. Poslali so jo pa tudi na vodilne ameriške in britanske politične, pa tudi cerkvene osebnosti in v Trst. V njej so opozorili na pomembnost Primorske in Trsta za slovenski narod in da bi izguba Primorske pomenila 25 % slovenskega ozemlja in Slovencev. Italija pa bi v primeru priključitve Primorske Sloveniji izgubila zgolj 5 % Italijanov, ki žive na robu strnjenege slovenskega ozemlja, namreč v Istri, Trstu in Gorici. Trst gospodarsko za Italijo ni pomenil veliko, za Slovenijo pa bi imel velik pomen, podobno kot Antwerpen za Belgijo, Amsterdam za Holandijo ali Gdansk za Poljsko. Napovedali so, da pripravljajo gibanje za zedinjeno Slovenijo med vsemi Slovenci in da za to idejo želijo pridobiti tudi svetovno javnost. Potrebovali so namreč moralno, publicistično in gmotno podporo oz. posredovanje začetnih kreditov. To pomoč so pričakovali predvsem od Amerike, tudi od rojakov tam. Upali so tudi, da dobijo del inventarja, ki ga je ameriška vojska pustila v Evropi (ARS, AS 1931, 1097, 116).

Po mirovni konferenci 1947 je začela aktivnost AO propadati in je zamrla, ko se je Žebot preselil v ZDA.

V AMERIKI

V Kanadi in ZDA je Žebot organiziral »Gibanje za samostojno slovensko državo« (ARS, AS 1931, 1097, 10–11). Žebot je bil publicistično zelo aktiven v ZDA in budno spremljal dogajanje v Jugoslaviji. Imel je vplivne znance v ZDA, predvsem v senatu, podpiral je različne restriktivne ukrepe ZDA zoper SFRJ. Ko je bil napovedan obisk Tita v ZDA, je poslal časniku *Washington Post* prispevek, ki pa je bil objavljen v pismih bralcev šele po Titovem odhodu. Kritiziral je namreč pozitivno stališče časopisa do obiska in poudaril, da ima Jugoslavija totalitaren režim, da razen izpovedovanja vere v cerkvi sami ne obstaja nobena organizacija ali inštitucija, ki ne bi bila pod kontrolo komunistične partije (Juhant, 2001; Griesser-Pečar, 2013 in 2015a; Maver & Ravnikar, 2017, zlasti 794–796; Maver, 2013). Svoboda v Jugoslaviji pa da bi pomenila hkrati konec Titovega režima. Indirektno je kritiziral tudi Kennedyjevo vlado, ker je povabila Tita in ker je na eni strani obsojala totalitarne režime (npr. Vietnam, države v Južni Ameriki in Afriki), na drugi pa podpirala Titovo Jugoslavijo (ARS, AS 1931, 1097, 249).

V imenu »Gibanja za svobodno Slovenijo« je poslal tudi protestno pismo direktno predsedniku John F. Kennedyju. Objavljeno je bilo v prvi številki *Samostojne Slovenije* za leto 1963. V njem je zahteval tudi samostojno državo Slovenijo in navedel, da je Slovenija gospodarsko najnaprednejša enota Jugoslavije, ki jo vsi izkoriščajo. To pismo je bilo poslano nekaterim članom kongresa in senatorjem. Senator Frank J. Lausche¹⁴ ga je uvrstil med »Congressional Records« 15. 11. 1963 (ARS, AS 1931, 1097, 22).

Žebot je pošiljal svoje članke tudi na uradne naslove v Sloveniji. Tako je aprila 1972 poslal predsedniku Izvršnega sveta (IS) Stanetu Kavčiču, predsedniku skupščine Sergeju

14 Senator Frank Lausche je bil eden najbolj znanih Slovencev v Združenih državah. Večkrat je bil župan mesta Cleveland, bil je guverner države Ohio in večkrat izvoljen za senatorja. Pomagal je številnim Slovincem, ki so emigrirali v ZDA (Klemenčič, 2011). Umrli je 22. 4. 1990, star 90 let (Tabor, 7–8, julij–avgust 1990, 191: Senator Frank Lausche – umrl).

Sl. 1: Podpis pogodbe o izgradnji kapele v ameriškem nacionalnem svetišču v Washingtonu, 19. januar 1968. Od leve proti desni, in sicer kot je zapisano v originalu: Bogumil Chokel, Vladimir Pregelj, Joseph Nemanich, Iča Žebot, Cyril Žebot, Frank Turek, Antonia Turek, Francis Blatnik (Nadškofijski arhiv Ljubljana 107, fotografska zbirka, šk. 48, Slovenka kapela v Washingtonu).

Kraigherju in predsedniku ustavnega sodišča Vladimirju Krivicu ter uredništvom *Dela in Teorija in praksa* izrezke svojih člankov iz ameriških časopisov *New York Times* in *Washington Post*, tudi iz *Slovenske države*, v katerih je pisal o stalinističnem terorju v Jugoslaviji (ARS, AS 1931, 1097, 49). Junija 1987 se je udeležil srečanja mednarodne organizacije »Freedom House« v New Yorku in na njem utemeljeval potrebo po neodvisni Sloveniji, v katero naj bi bili vključeni tudi zamejski Slovenci (ARS, AS 1931, 1097, 14–15).

Ciril Žebot je imel prijateljske odnose s senatorjem Lauschetom, ki je bil slovenskega porekla. Posredoval je številne spomenice v Belo hišo, na zunanje ministrstvo (State Department) in v kongres. Imel je slavnostni nagovor na rojstnem dnevu senatorja Franka Lauscheta leta 1985,¹⁵ v katerem je napadel tudi nasilni režim v Sloveniji (ARS, AS 1931,

15 V poročilu UDV 22.11.1985 piše, da je Žebot imel nagovor ob 90. obletnici rojstva, kar ne drži.

1097, 14), Lausche pa je imel nagovor ob Žebotovi krsti (ARS, AS 1931, 1097, 22). Poleg Lauscheta je Žebot imel še druge znance med vplivnimi ameriškimi politikami. Seznam UDV navaja 1988 med drugim zunanjega ministra ZDA Georga Schulza, predsednikovega svetovalca za nacionalno varnost Franka Carluccija, predsednika odbora za tujino v Senatu Cleiburba Pella, predsednika odbora za zunanje zadeve v Predstavnem domu Danteja Fascellija (ARS, AS 1931, 2340, 28–29).

REAKCIJE NA DELOVANJE CIRILA ŽEBOTA V JUGOSLAVIJI

Služba državne varnosti (SDV, Udba) je vse do prevrata budno spremljala politične emigrante, prav posebno pa Cirila Žebota oz. »Petra«, kot je bil njegov psevdonim za interno uporabo v letih 1968–1989 (prej pa »Ilče Dravski«). Zbirali so njegova pisma, informacije vseh vrst, pričevanja, njegove in ženine zveze doma in v tujini z naslovi in kratkimi karakteristikami itn. (Friš & Hazemali, 2017, 808). Na teh seznamih so bili vidni predstavniki slovenske emigracije in duhovščine. Sorazmerno veliko gradiva je iz štiridesetih let, veliko manj iz petdesetih v ZDA, največ gradiva (članki, korespondenca, kontakti, poročila sodelavcev SDV) pa je iz zadnjih treh desetletij pred njegovo smrtjo 1989 (ARS, AS 1931, 1097). V letih 1980–1989 mu je sledilo 15 sodelavcev Udbe, registrirana vira sta bila »Klerik« in »Ignac«. Opravili so »informativne pogovore« z ljudmi, ki so imeli stike z njim, nekatere so uradni »povabili« na pogovor, z drugimi pa so imeli neformalne pogovore. Kako dobro so potem počistili za seboj, kaže dolg seznam uničenega gradiva (ARS, AS 1931, 1097, 47–58).

Slovenija včeraj, danes in jutri

Marca 1967 je bila knjiga *Slovenija včeraj, danes in jutri*, posvečena Ehrlichu ob petindvajsetletnici njegove smrti, v tisku pri Mohorjevi v Celovcu. Delno je zanjo uporabil članke, ki jih je že objavil v *Slovenski Državi* (1966–1967). V knjigi izhaja iz dveh predpostavk, namreč, da »partijske oblasti nad Slovenijo ne bo končal kak zunanji poseg in tudi ne kak domači oborožen odpor – razen, če bi se režimu uspešno uprlo njegovo lastno vojaško vodstvo.« Trdi pa tudi, da se je partijski režim v Sloveniji in Jugoslaviji spremenil in da ni več takšen, kot je bil v začetnem stalinističnem obdobju, čeprav so »osnovne politične kategorije«, namreč »uradna marksistična ideologija, ekskluzivna komunistična partija, na splošno podružabljena lastnina«, ostale nespremenjene. Dejansko pa, je zatrdil, se razvija »novi družbeni pluralizem. Kot ni povratka v nekomunistično predvojnost, prav tako ni poti nazaj v stalinistično povojnost, marksistične pravljice o neki bodoči brezrazredni, breznarodni in brezdržavni družbi bodočnosti pa že davno nihče ne jemlje resno. Rastoča miselna različnost, mnogoličnost ustanov, vedno večja gospodarska razčlenjenost so nova dejstva slovenske sedanosti pod rahljajočo se partijsko oblastjo.« Tudi v političnih osnovah je videl napredek, Milovana Djilasa so spustili in Aleksandra Rankovića odstavili (gl. za primerjavo med padcema slednjih Ivešić, 2015). Navaja, da sicer ni jasno, kdaj bo razvoj prerasel »reakcijo partijske izključnosti«, vendar da so pojavi novih sil vidni kot »nadaljni gospodarski razmah in razčlenjevanje, rastoči

odpor proti centralističnemu izkoriščanju slovenskega gospodarstva, proti srbizaciji poslovanja, učnih knjig in TV, odločnejše izvajanje gospodarske reforme in začetki zvezne reorganizacije«. Ker so slovenske meje »široko odprte, onstran njih pa raste nova gospodarska skupnost zapadne Evrope«, je mogoče, »da bo razvijajoča se mnogoličnost v Sloveniji hitreje in močnejše sproščujoča kot v drugih deželah in narodih pod partijsko oblastjo.« (Žebot, 1967, 12–13).

Poleg uvoda vsebuje knjiga dvanajst poglavij in dodatek z avtorjevimi komentarji v ameriškem tisku. Poglavja obravnavajo prelom in evolucijo, OF, padec Aleksandra Rankovića, zaton Josipa Vidmarja, samoupravljanje, reforme, vero in Cerkev v Sloveniji, partijo, odstop slovenske vlade, odločitev za slovensko državo in osnove trajnega miru. Žebot je bil očitno prepričan, da bo gospodarstvo pripeljalo do sprememb režima. Če Jugoslavija ne bo postala konfederacija suverenih republik, ne bo mogla konkurirati s tujino. Kljub odprtim mejam, tako Žebot, Slovenija ni suverena in ne more »enakopravno tekmovati z vsemi možnostmi. Zamujena povojna leta more Slovenija nadomestiti le z izredno iznajdljivostjo, strokovnostjo, skrbnostjo in prilagodljivostjo. [...] Da bo Slovenija mogla zanesljivo premeriti ta svoj potencial in nujnost njegovega uresničenja z merili odprte Evrope, mora predvsem biti samostojna v namembnem razdeljevanju svojega narodnega dohodka in v določanju svoje osnovne narodne politike.« Njegov recept je bil seveda neizvedljiv: »Konfrontacija slovenskega gospodarstva z odprto zahodno Evropo je za Slovenijo tako izredno važna stvar, da bi bilo zelo koristno, če ne naravnost nujno, da bi Slovenija najela kako vodilno ameriško podjetje za analizo organizacij in njih storilnosti z namenom, da preišče pomembnejša slovenska podjetja in ustanove in svetuje, kako jih radikalno izboljšati.« (Žebot, 1967, 70–71).

Žebot si je izposodil od prijateljev denar za tisk (ARS, AS 1931, 1097, 383), po informacijah Udbe 18.000 šilingov od inž. Lamberta Murija, dr. Antona Lipovška in Franca Jeze. Ta podatek potrjuje domnevo Friša in Hazemalija, da je bil Franc Jeza zagotovo eden od največjih mecenov slovenske politične emigracije. Kot sta namreč sklepala iz poročil SDV, sta bila Pistivšek in Jeza ne zgolj sodelavca, temveč je Jeza zelo verjetno tudi finančno podpiral ciklostiranje Pistivškovega mesečnika *Slovenski glas*. V istem poročilu pa so agenti SDV prišli tudi do sklepa, da obstajajo prav tako »medsebojne zveze« med Jezo in Žebotom (Friš & Hazemali, 2017, 813). Za Žebotovo knjigo je bilo dogovorjeno, da se pošiljajo izvodi na različne naslove v Sloveniji. Nekdo v založbi ali (in) v tiskarni je posredoval prepis Žebotove knjige SDV že med tiskom, tako da je že aprila pomočnik republiškega sekretarja Silvo Gorenc poslal javnemu tožilstvu »predlog za zasežbo«: »Ker je v knjigi netočno in sovražno prikazan razvoj in sedanje stanje naše družbene stvarnosti in ker se v njej poziva k protiustavni spremembi družbene ureditve SFRJ, predlagamo, da se po čl. 118 KZ uvede postopek za zaplenbo izvodov, ki bodo poslani na naslove naših državljanov.« (ARS, AS 1931, 1097, 260–262). Navaja, da je knjiga namenjena intelektualcem, da bo imela preko sto strani, da obravnava gospodarske in politične probleme in da se zavzema za ustanovitev »druge stranke«, ki bo neodvisna od ZKJ in samostojno kandidirala na volitvah. Gorenc je motila tudi obravnava OF, predvsem, da je avtor napisal, da je nastala šele po

napadu Nemčije na SZ in da so nekomunistične skupine, vključene v OF, pripomogle k stalinizaciji in s tem povzročile smrt desettisočih, ker niso vztrajale na enakopravnosti udeleženih skupin. Žebot je tudi zapisal, da so vodilni v partiji tolerirali Rankovića vse, dokler ni bila v nevarnosti gospodarska reforma in vključitev v mednarodno gospodarstvo, potem pa da so ga bili prisiljeni odstavit.

»M« je v *Delu* napadel knjigo 16. junija 1967 v članku »Belogardistični pamflet«, 21. junija je v *Uradnem listu* bila objavljena prepoved vnašanja in razširjanja knjige (Službeni list SFRJ, 21. 6. 1967, 815; Žebot, 1988, 419). 22. junija je *Delo* objavilo še pojasnilo Izvršnega sveta (IS) za prepoved: »*Omenjeni pamflet je očitno sovražne propagandne vsebine in naperjen zoper našo ustavno družbeno in državno ureditev. Zaradi tega so pristojni zvezni organi izdali prepoved vnašanja v našo državo in razširjanja tega pamfleta v njej in sicer na osnovi čl. 53 in 72. Zakona o tisku in drugih oblikah informacij. Vnašanje ali razširjanje tega prepovedanega pamfleta je kaznivo po samem zakonu o tisku in o drugih oblikah informacij kot tudi po kazenskem zakoniku.*« (Slovenska država, 1. 7.–1. 8. 1967, 3–4). Sledili so še drugi napadi, tako npr. v *Komunistu*, *Naših razgledih*. *Ekonomska politika* v Beogradu pa je objavila, »*da se preko knjig, časopisov in zborovanj vsiljujejo v državi in tujini ,objektivne ideološke analize' našega sedanjega trenutka. Tako je na letošnjem zborovanju slavistov v Ljubljani nekaj udeležencev vsililo razpravljanje o ,kršenju demokracije', s prepovedjo razširjanja knjige emigranta dr. Cirila Žebota Slovenija včeraj, danes in jutri, ki – sestavljena iz odlomkov kritičnih zapisov iz našega in tujega tiska ter pisem bralcev [...] slika državo, ki je tik pred razpadom.*« (Žebot, 1988, 423). Član CK Mitja Ribičič je v reviji *Teorija in praksa* avgusta 1967 kritiziral knjigo »*enega vodilnih belogardističnih organizatorjev in ameriškega agenta dr. Cirila Žebota [...]. V tej knjigi trdi Žebot, da je partija improvizirala OF, ker je hotela izkoristiti svetovno vojno in sovražno okupacijo za povojno stalinizacijo Slovenije, ter da je partijska politika ,zadnje etape' kriva, da ni prišlo do zedinjenja Slovenije.*« (Ribičič, 1967, 1259).

Take objave so bile seveda najboljša reklama za prodajo knjige. Ko se je pojavila v slovenskih knjigarnah v Celovcu, Gorici in Trstu, so Slovenci pokupili okoli dva tisoč izvodov. Po pošti SDV ni uspela presteči vseh izvodov, ki so bili poslani v Slovenijo (Rot, 2009, 153). Zanimivo, za razliko od Žebotove knjige je bila SDV pri Pistivškovem mesečniku precej uspešnejša – pravzaprav so glede na donedavno Pistivškovo nepoznanost uspeli zajezi dotok Slovenskega glasu skoraj v celoti (Friš & Hazemali, 2017, 813). V emigraciji učinek ni bil isti, ker so Žebotova stališča poznali že iz člankov v *Slovenski državi*. Vsekakor je Žebot po odmevih v zamejstvu in v slovenskih listih v Ameriki upal, »*da se ob tej knjigi naenkrat spontano poraja neko novo zблиževanje velike večine Slovencev doma in po svetu, ne iz vidikov peteklosti, ki niso več aktualni, temveč za nastajajočo novo Slovenijo, ki nujno potrebuje široko in vsenarodno soglasje.*« (Arnež, 2006, 347). Žebot je 30. julija napisal komentar k prepovedi z naslovom »*Knjiga, ki je izobčena*«, ki je izšel v vseh emigrantskih listih, po zaslugi senatorja Lauscheta pa tudi v biltenu Senata v ZDA (ARS, AS 1931, 1097, 24).

Druga knjiga z istim naslovom je izšla leta 1969, dopolnjuje prvo in jo časovno pre-sega. Avtor navaja v priloženem listu, da »*analizira slovenski razvoj z vidika njegovega*

približevanja dvojnemu cilju: državni enakopravnosti slovenske republike in enakopravni svobodi v slovenski družbi«. Žebot je bil spomladi 1967 v Evropi in iz Udbinega poročila zvemo, da je zadnje korekture delal, ko je bila knjiga že v tiskarni. Udba je pripravila recenzijo knjige, še predno je bila tiskana. Ocenila je, da je knjiga »v politično življenje slovenske emigracije vnesla nov element. Začela je obdobje teženj naše emigracije k dialogu s komunisti, narodni spravi in uvedbi pluralističnega političnega sistema v SFRJ. V tej smeri so šle vse naslednje politične akcije dr. Cirila Žebota in tudi predstavnikov nekaterih drugih političnih grupacij slovenske emigracije (Stara pravda, London, itd.)«. (ARS, AS 1931, 1097, 23–24).

Odločba o prepovedi knjige, ki je bila izdana za prvo izdajo knjige *Včeraj, danes in jutri*, je veljala tudi za drugo (ARS, AS 1931, 1097, 413). Še v osemdesetih letih je oblast preganjala ljudi, pri katerih so našli Žebotove knjige (ARS, AS 1931, 1097, 964–766).

Obisk v Ljubljani

Avgusta 1968 je Žebot prvič po vojni prišel v Slovenijo. O tem obisku obstajata dva zapisa: poročilo Žebota in Udbe. Takrat je pripravljaval primerjavo razvoja Jugoslavije in drugih držav srednjevzhodne Evrope. In čeprav je imel veliko zunanjih in notranjih virov in je dobro poznal jugoslovanski režim, so v Ameriki pričakovali, da avtorji obiščejo dežele, ki jih opisujejo (Žebot, 1988, 412).

Žebot je junija 1968 najprej potoval v Prago. Bil je to čas »praške pomladi«, ko je Komunistična partija Čehoslovaške z generalnim sekretarjem Aleksandrom Dubčkom na čelu skušala doseči liberalizacijo in demokratizacijo. Seveda ni načrtovala prevrata ali obnove kapitalizma, v mislih je imela »socializem s človeškim obrazom«. Najvažnejša pridobitev je bila odprava cenzure. V tem je, kot ugotavlja Žebot, »pojanuarska Čehoslovaška močno prednjačila pred Jugoslavijo« (Žebot, 1969b, 206). Žebot je želel primerjati »nova pota« na Češkoslovaškem s tistimi v Jugoslaviji: »Bil sem presenečen, ko sem spoznal, da so tam v nekaj mesecih Dubčkove vlade politično bolj sprostili svoj komunistični režim nego komunisti v Jugoslaviji svojega v dvajsetih letih, odkar je Stalin izobčil KPJ.« (Žebot, 1988, 412).

Po dobrem mesecu v Pragi je iz sorodstvenih in strokovnih razlogov nameraval potovati v Ljubljano. Kljub temu, da je bilo mednarodno leto turizma in da Jugoslavija ni zahtevala vizuma, se je Žebot seveda zavedal, da velja za enega največjih nasprotnikov. Še v »Priročniku milice za 1985« je bil namreč na seznamu »najekstremnejših emigrantov (Šturm, Dornik Šubelj & Čelik, 2003, 192–193). Ker se je moral zavarovati, se ni obrnil na jugoslovanski konzulat v Celovcu, temveč neposredno na slovenskega predsednika IS Staneta Kavčiča:

S povratka s študijskega potovanja na Češkoslovaškem bi se rad za par dni ustavil v Ljubljani, da bi mogel obiskati bolnega očeta svoje žene, g. Ivana Koruna na Večni poti 26. Ako bi mi v času tega obiska bila dana tudi priložnost strokovnega pogovora z nekaterimi gospodarskimi strokovnjaki, akademskimi in praktičnimi, bi to cenil. (Žebot, 1988, 413; ARS, AS 1931, 1097, 283).

Prosil je, da mu odgovorijo na naslov gostilne Pristovnik v Kortah [Tögern] nad Železno Kaplo [Eisenkappel], ker je na Koroškem nameraval obiskati predvojnega prijatelja inž. Lamberta Murija. Ob prihodu ga je že čakal pozitiven odgovor IS, da bo dobil priložnost za strokovne pogovore in da naj konkretno sporoči datum prihoda. Sporočil je, da bo potoval v Ljubljano 9. avgusta, in sicer verjetno preko Jezerskega ali pa z vlakom iz Celovca. Sporočil je, da bo v soboto in nedeljo obiskal tasta, potem pa bi se rad srečal z nekaterimi gospodarskimi izvedenci, a tudi z gospodarskim urednikom *Dela* Francetom Seunikom in članom IS Rinom Simonetijem. Že 6. avgusta je prejel odgovor, da bodo razgovori v torek, 13. avgusta, ob devetih zjutraj na Institutu za ekonomska raziskovanja v Ljubljani, da pa se urednik Seunig vrne z dopusta šele 12. avgusta, medtem ko Simonetija ni, ker je na dopustu. Rezervirali so mu sobo s kopalnico v hotelu Lev. Zadeve v zvezi z Žebotom je urejal Drago Čop na Sekretariatu za informacije IS (ARS, AS 1931, 1097, 286; Žebot, 1988, 414).

Pred odhodom se je Žebot s prijateljem Murijem dogovoril, da obvesti ameriško ambasado v Jugoslaviji in Avstriji, če se v določenem času ne oglasi. To je bila še druga varovalka. Dejansko se je Muriju javil 12. avgusta. V Ljubljano ni potoval po napovedani poti, temveč je v Celovcu najel avto in se peljal čez Ljubelj. Na tej meji ga niso pričakovali, vendar so bili vsi mejni prihodi obveščeni. Takoj po prihodu so navezali stik s centralo Udbe v Ljubljani, iz dokumentacije je tako razviden točen vstop Žebota v Jugoslavijo, namreč ob 17.10h, tablica njegovega avtomobila pa je bila »K-587« (ARS, AS 1931, 1097, 290).

Cvetko Marinčič iz kabineta IS se je zaradi Žebotovega prihoda šele 6. avgusta povezal z namestnikom sekretarja za notranje zadeve Alojzom Briškim. Ta je takoj svaril pred Žebotom in njegovimi političnimi koncepti, vendar mu je Marinčič pojasnil, da so to upoštevali in da so izbrali primerne sogovornike med gospodarstveniki (ARS, AS 1931, 1097, 29–32). Iz zabeležke Janeza Vipotnika, sekretarja okrajnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (ZKS), je razvidno, kako nevaren je bil ta obisk dejansko za Žebota. Vipotnik je takoj, ko je izvedel za obisk, poklical Edvarda Kardelja v Beogradu. Kardelj pa je bil takrat na nekem posvetu na Bledu. Ko ga je končno dobil na telefon, je Kardelj očitno presenečen, ker o obisku ni bil obveščen, zapovedal, naj Žebota takoj zaprejo. Ko mu je Vipotnik razložil, da to ne gre, ker ga je Kavčič povabil v Ljubljano, je bil Kardeljev odgovor: »Potem pa ga takoj ekspeditirajte na mejo.« (Dežman & Filipič, 2013, 123). Kardelj je bil, kot piše Zdenko Roter, »do skrajnosti nejevoljen in vznemirjen« (Roter, 2013, 263).

Že na poti proti Ljubelju je Žebot po radiu slišal, da je predsednik Tito v spremstvu Staneta Kavčiča odletel na obisk v Prago in jasno mu je postalo, da s Kavčičem ne bo mogel govoriti. Z Murijem je na Koroškem namreč pripravil nekaj vprašanj za pogovor s Kavčičem, ki jih je med tajno preiskavo hotelske sobe Udba tudi preslikala. Zanimivo je, da Kavčič Žebota v spominih (Kavčič, 1988) ne omenja, čeprav je dal dovoljenje za njegov vstop in je zaradi tega imel velikanske težave. Ko je Žebotova žena obiskala svojega očeta ob njegovi osemdesetletnici aprila 1969, je preko prijatelja Murija sporočila možu: »K[avčič] bi skoraj izgubil službo, ali položaj zaradi tebe lansko leto – to je nekdo vedel povedati; če pa to drži seveda ne vem. Neverjetno veliko ljudi pa ve, da si bil tu in tudi, da si hitro odšel.« (Arnež, 2006, 383).

»*Permanentna*« sledilna služba je bila organizirana od Žebotovega prihoda v Ljubljano do trenutka ko je zapustil Trst. Enake metode permanentnega nadzora je bil deležen tudi v Münchnu živeči slovenski politični emigrant Branimir Pistivšek (Friš & Hazemali, 2017). Predvideno je bilo, da se vse njegove zveze takoj javijo in preverijo. Sobo so izbrali tako, da so lahko nemoteno organizirali nadzor. Predhodno so ugotovili, da »*pri preverjanju ŽEBOTOVIH zvez, katere se nahajajo v materialu, nismo ugotovili primernih za koriščenje, oz. takšnih, ki so že bile izkoriščene, zato bi v smeri pridobivanja sodelavcev delali naprej.*« Na njega so direktno usmerili sodelavca »Pogljajen Marka« in »Rada«, predvidena pa je bila tudi kontrola preko sodelavcev na univerzi in v univerzitetni knjižnici (ARS, AS 1931, 1097, 288–289).

Še na večer prihoda je Žebot obiskal tasta, drug dan dopoldne pa se je v spremstvu neke ameriške državljanke peljal na božjo pot na Brezje, potem pa na Bled in v Bohinj. Medtem je Udba naredila preiskavo njegove hotelske sobe. V zaklenjenem kovčku je našla zapiske in čekovne knjižice s čeki za 960 dolarjev. Našla je osnutke razgovorov, ki jih je Žebot načrtoval s Kavčičem in drugimi gospodarstveniki. S Kavčičem je želel govoriti o gospodarskem in socialnem napredku v Sloveniji, pomanjkanju davčne samostojnosti, pomanjkanju sredstev za investicije, o potrebi tujih investicij in tehnične pomoči, o turistični nerazvitosti in vprašanju cest, o klirinški poravnavi medsebojnih dolgov, zaposlovanju mladih strokovnjakov, delitvi dohodka po delu, sprostivni cen in o dogodkih na Češkoslovaškem. Udba je tudi v poročilu zabeležila, da je Žebot nameraval svetovati Kavčiču, »*da naj se smatra za slovenskega Dubček-a, in si zastavi cilj, pridobiti široko zaupanje ljudstva, za močno slovensko narodno politiko; dopustiti večjo svobodo tiska, radia in TV; da društva slovenskih pisateljev in drugih intelektualnih poklicev prevzemajo iniciativno vlogo mobilizacije slovenskega ljudstva in napredno slovensko politiko; na kritično vzpodbujanje in vplivanje na politično vodstvo za dosledno izvajanje take politike*« (ARS, AS 1931, 1097, 310). Tajno preiskavo so ponovili 13. avgusta, ko so našli dva nova zapiska, časopisa *Dnevnik* in *Delo* in okoli 100 slik iz predvojnih časov, ki jih je od nekod prinesel.

Srečal se je še s Tonetom Berkopcem, ki je bil zaposlen v komunalni banki in ki je bil med vojno član Straže. Njegova žena je bila sestrična Žebotove žene. Z njim je šel na Navje, na grob dr. Antona Korošca in dr. Franca Kulovca. Drugih privatnih stikov ni iskal, samo Andreja Gosarja je slučajno srečal pri frančiškanski cerkvi. Ko se je 12. avgusta oglasil pri Dragu Čopu na Sekretariatu za informacije IS, je izrazil bojazen, da se mu lahko kaj zgodi. Čop je to zanikal, češ da imajo zagotovilo sekretarja za notranje zadeve Briškega, da se mu ne bo nič zgodilo, če se drži dogovora, da bo obiskal samo sorodnike. Urednik *Dela* France Seunig je razgovor z Žebotom odklonil, češ da ga pozna že izpred vojne in da je »*pokvarjen človek*« (ARS, AS 1931, 1097, 30–31).

Naslednji dan je potem imel triurni razgovor na Inštitutu za ekonomska raziskovanja z Vladom Frankovičem in Stanetom Švigljem. Zanimal ga je kreditni sistem v Jugoslaviji, politika investiranja, davčni sistem in delo Inštituta. Previdno se je zanimal za nasprotja med ekonomisti oz. med Slovenijo in centralno vlado. Sogovornika sta bila mnenja, da ekonomsko situacijo pozna zelo slabo in da si skuša ustvariti »*nove pozicije*« (ARS, AS 1931, 1097, 30–31). To seveda ne drži, Žebot je bil profesor primerjalnih

gospodarskih ved. Svoje informacije je črpal iz različnih virov. Budno je spremljal politično in ekonomsko stanje v Jugoslaviji in drugih komunističnih državah, rezultate svojih raziskovanj pa je publiciral.

Po kosilu je v hotel prišel Drago Čop. V gradivu Udbe je zabeleženo, da mu je Čop praktično odpovedal gostoljubje. Ljudje, predvsem udeleženci NOB, ki so ga videli na cesti, naj bi se nad njegovim obiskom zgražali in so zato protestirali. Čop naj bi zahteval, naj čim bolj skrajša svoj obisk. Žebot pa je navedel, da mu je sicer Čop zatrdil, da mu zaradi protestov ni potrebno skrajšati bivanja, ker uživa zaščito slovenskih oblasti, da pa je sam želel takoj odpotovati. Mejo je prestopil pri Fernetičih ob 17.55 (ARS, AS 1931, 1097, 33; Žebot, 1988, 417).

Ko so sovjetski tanki ustavili Dubčkovovo liberalizacijo sistema, je bil Žebot v Münchnu na obisku pri založniku dr. Rudolfu Trofeniku in je na televizijskem ekranu to spremljal. Leto dni pozneje je bil Žebot ponovno v Pragi. Vse se je spremenilo in prijatelji, ki so še bili v Pragi, se z njim niso upali srečati. Opustil je potem svoj namen, da bi primerjal režima v Čehoslovaški in Jugoslaviji, objavil je samo nekaj člankov o čehoslovaškem reformnem poskusu (Žebot, 1988, 417–418).

Ko se je vrnil nazaj na Koroško, se je Kavčiču pisno zahvalil in mu dal tudi nekaj nasvetov glede reform v Sloveniji. Slovenija, ki je najrazvitejši del Jugoslavije, se po njegovem ni mogla razvijati v centralistični državi:

Jugoslaviji nevarnost Sovjetske zasedbe ne preti. Zato je ona zopet edina socialistična država, ki ima zajamčeno možnost, da svetu pokaže, ali je socialistična družbena ureditev združljiva s svobodo javne besede in s politično demokracijo. Na Češko-Slovaškem so v nekaj mesecih po januarski spremembi političnega in državnega vodstva vpostavili dejansko in zakonito svobodo javnega izražanja ter ustvarili zametke za postopno demokratizacijo socialistične družbe in oblasti, vključivši resnično zvezno preureditev mednarodnih odnosov. Sedaj je na Jugoslaviji, da nadaljuje poteptano razvojno vlogo Češko-Slovaške. (Arnež, 2006, 382–383).

Leta 1969 je nameraval ponovno potovati v Slovenijo, obrnil se je na konzulata v Celovcu in Trstu, pa je bil zavržen (ARS, AS 1931, 1097, 553). Zanj je bila izdana prepoved vstopa v Jugoslavijo (ARS, AS 1931, 1097, 404).

Cestna afera in Odgovor Edvardu Kardelju

Poleti 1969 je izbruhnila slovenska cestna afera. Zvezni Izvršni svet je 17. julija za celotno Slovenijo, tudi za slovensko vlado, popolnoma nepričakovano izpustila cestna odseka Hoče-Levec in Postojna-Razdrto iz seznama prednostnih načrtov. Četrto tranša posojila Mednarodne banke za obnovo in razvoj je bila po predhodnem dogovoru namenjena prav avtocesti, ki naj bi povezovala Slovenijo z zahodnim svetom. Slovenci so bili ogorčeni in so protestirali, tako slovenski IS kot tudi celotna javnost. Vodstvo Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ) s Titom na čelu se je zato 8. avgusta zbralo na Brionih in obsodilo slovenske proteste. In zvezni IS je 13. avgusta potrdil sklep, našel pa

je inovativno razlago, namreč, da omenjena odseka avtoceste ostaneta na programu, ki je bil predložen Mednarodni banki, da pa upajo, da bosta »na podlagi predhodno izdelanih konceptov prišli na prioriteto mesto« naslednjič (Žebot, 1969a, 14).

Žebot se je sam zavzemal za ta kredit pri Mednarodni banki in ko je potem zvedel, da se v nasprotju z dogovorom namensko posojilo črpa za druge stvari, je o tem 20. avgusta pisno obvestil predsednika Mednarodne banke Roberta S. McNamara. Hotel je, da se »popravi beograjska krivica slovenskemu narodu« (Žebot, 1969a, 14). Izrazil je pričakovanje, da bo Mednarodna banka, »ki ima pravico odločati o ekonomskih zaslugah in finančnih sposobnostih individualnih projektov, ki jih pomaga financirati, vključila oba odseka [...] v originalni prioritetni status.« (ARS, AS 1931, 1097, 416–419). Iz odgovora direktorja oddelka Mednarodne banke za Evropo Michela Leujeuna 27. avgusta je razvidno, da banka ne bo ukrepala, je pa napovedala sledeče: »V luči informacij, ki ste nam jih dali glede slovenskih cest, ki naj bi zaslužile prioriteto, bomo pri nadaljnjem proučevanju programa razvoja cest posvetili posebno pozornost problemu ev. neobjektivnosti.« (ARS, AS 1931, 1097, 425–428).

S tem afero ni bila končana. 26. avgusta je bila razširjena seja sekretariata ZKS, na kateri je imel glavno vlogo Edvard Kardelj. Ostro je napadel tudi Žebota, dejansko pa je bil to napad predvsem na Kavčiča, ki ga je iz osebnih razlogov rušil, ker je bil, kot navaja Božo Repe, najbolj priljubljeni slovenski politik (Repe, 2011, 395). »Če v razmerju do Žebota nekateri komunisti izgubljajo ‚mero‘, kako naj jo imajo potem do drugih, manj javnih in izrazitih protisocialističnih in protisamoupravnih teženj in pritiskov?« (Žebot, 1969a, 22). 6. septembra je potem IS Slovenije popustil in umakni svoj protest. V sejah 9., 13. in 20. oktobra 1969 je Centralni komite ZKS ponovno pogreval cestno afero in napadal Žebota. Kritika je bila seveda predvsem namenjena Kavčiču, tudi zato, ker je sploh omogočil obisk »sovražnika« avgusta 1968. Mitja Ribičič, ki je bil takrat predsednik beograjske vlade in hkrati tisti, ki je dal iniciativo za javno prepoved Žebotove knjige 1967, je obisk v Ljubljani označil kot »poraz Zveze komunistov« in kritiziral, da se v času, ko so opozarjali na klerikalizem in emigracijo, dopusti, da je vpliv le-teh »vdrl v slovenski politični prostor in povečal svoj vpliv« (Žebot, 1969a, 22–23).

Kardelj je svoj nagovor na seji sekretariata ZKS objavil v štirih posebnih prilogah *Dela* in v *Komunistu*. Žebot je Kardeljeve napade prepričljivo zavrnil v brošuri *Odgovor Edvardu Kardelju*, ki ga je natisnila Mohorjeva tiskarna v Celovcu v 2050 izvodih decembra 1969. Hkrati pa je ponovil kritiko enopartijskega sistema. Udba je skušala celotno naklado odkupiti, v celovški knjigarni Mohorjeve ji je uspelo od 1050 izvodov odkupiti kar 1004, v knjigarnah v Trstu in Gorici pa od 400 dostavljenih 87. Pojavili so se tudi izvodi, zataknjeni na brisalcih avtomobilov z jugoslovansko registracijo, kar je Udba pripisala emigrantu Francu Jezi, ki je bil na samem vrhu Udbinega seznama ekstremne politične emigracije v Evropi (Friš in Hazemali, 2017, 813). Zasegla je tudi nekaj izvodov, ki so prišli po pošti iz Gorice. Tri je poslal duhovnik Franc Jurman, ki je bil zaposlen pri katoliški tiskarni v Gorici. Nadaljnjih šest izvodov pa je bilo poslanih iz Ljubljane. »Akcija za neznanim pošiljateljem je v teku«, je pisala Udba na centralo v Beograd. Izvodi so bili poslani Zdenku Roterju, Jerneju Piklju na RTV Ljubljana, na Rep. konferenco ZMS in IS SRS in župnijskemu uradu

šentpeterske župnije (ARS, AS 1931, 1097, 455–459). UDV je zbirala podatke tudi o tistih, ki so brošuro širili (ARS, AS 1931, 1098, 494–495).

Ko je Stane Kavčič marca 1987 nenadoma umrl, je Žebot napisal eno od redkih osmrtnic. Objavljena je bila v clevelandski *Ameriški domovini*, v torontski *Slovenski državi*, v tržaški *Mladiki*, v *Celovškem zvonu* v švedski *Svobodni misli*. Ko je *Mladina* pod odgovornim urednikom Francem Zavrlom pripravljala številko 26–27, ki naj bi izšla 31. julija 1987, je v njej nameravala osvetliti ozadje politične usode Staneta Kavčiča, vendar je bila ta številka 29. julija 1987 prepovedana z odločbo, ki jo je izdala pomočnica javnega tožilca Ema Blažič, na podlagi Zakona o preprečevanju zlorabe svobode tiska in drugih oblik informiranja. Čeprav številka še ni bila gotova in tudi ne vezana, jo je tožilec že imel na mizi. Med članki, ki so oblast zmotili, je bilo v rubriki PP 007 tudi pismo Cirila Žebota, v katerem je napisal, »da je komunistično vodstvo načrtno začelo bratomorijo«. Prav objava teh besed je bila prepovedana. (Mičić, 2004, 49–52). Cenzurirana številka je potem izšla (kot št. 28) 14. avgusta, izpustiti pa so morali celoten Žebotov prispevek in ne samo prepovedanih šest besed. Kot je pojasnil Franci Zavrl v *Delu*, je bil pritisk tako velik, da so bili prisiljeni popustiti. Grozili so celo s ponovno zaplembo, česar časopis ne bi preživel (Žebot, 1988, 442–446; Šela & Friš, 2017).

Neminljiva Slovenija

Po upokojitvi je Žebot začel pripravljati knjigo spominov in analiz časa, ki je izšla leta 1988 pod naslovom *Neminljiva Slovenija*. Tiskala jo je, kot že prejšnje slovenske publikacije, Mohorjeva založba v Celovcu. Pred tem je že v *Ameriški domovini* od 24. maja 1982 do 7. januarja 1983 objavil 29 člankov, ki so bili neke vrste osnutek knjige. 1984 se je prvič pojavil tudi na BBC in napovedal, da pripravlja spomine. Njegova sestra je bila poročena z urednikom slovenske oddaje Dragom Lavrenčičem, ki je oddajo posnel (ARS, AS 1931, 1097, 780).

Po poročilu Udbe je imel pri izdaji knjige precejšnje finančne probleme, pomagal naj bi mu emigrant Mate Roessmann in iz ZDA. S taistim bi naj želel preko dr. Rudolfa Čuješa stike navezati tudi Branko Pistivšek, a mu to nikoli ni uspelo. Pri tem se poraja vprašanje, ali lahko tudi Roessmanna ob Jezi prištevamo med mecene slovenske politične emigracije (Friš & Hazemali, 2017, 819).

Žebot je 11. februarja 1988 naslovil na generalnega direktorja Mladinske knjige, Slavka Pregla, vprašanje ali bi bila Mladinska knjiga pripravljena izdati njegovo knjigo. Pobudo za to naj bi dal Fred Parkins, predstavnik znane založbe strokovnih knjig Mc Graw Hill Book, ki je sodelovala z Mladinsko knjigo (ARS, AS 1931, 2340, 12).

Kot že omenjeno, je Udbe imela na mizi Žebotove knjige, še predno so izšle. Eden od vzrokov, da so leta 1986 in 1988 načrtovali tajno hišno preiskavo v Mohorjevi založbi, so bili tudi kontakti z emigracijo, v prvi vrsti pa priprave za tisk zadnje Žebotove knjige (Filipič, 2013).

V *Neminljivi Sloveniji*, ki je Žebotovo življensko delo, avtor obravnava slovensko zgodovino od Majniške deklaracije pa vse do leta 1988. Prepletajo se njegovi lastni

spomini – dejavnosti v predvojni Jugoslaviji, v času okupacije do italijanske okupacije v Sloveniji, rimski časi, ZDA, izkušnje z jugoslovanskim režimom, srečanja s pomembnimi Slovenci, kot so bili npr. Anton Korošec, Lambert Ehrlich, Marko Natlačen, Miha Krek in drugi – in analize slovenske politične in gospodarske zgodovine ter aktualne situacije. Objavil je tudi različne dokumente, tako Ehrlichovo spomenico, svoj odgovor Kardelju, pa tudi pisma, ki jih je razpošiljal na različne naslove v tujini in v Sloveniji.

ZAKLJUČEK

Ekonomist Ciril Žebot je bil sodelavec Lamberta Ehrlicha in član Straže. Oboje ga je zaznamovalo za vse življenje. Ostal je zvest stališčem, ki jih je zastopal njegov mentor prof. Ehrlich, ki mu je ostal predan tudi potem, ko je ta umrl nasilne smrti. Zvest pa je ostal hkrati programu Straže. Zavzemal se je za samostojno zedinjeno Slovenijo, tako najprej v Sloveniji, potem v Rimu, kamor se je umaknil po italijanski okupaciji pred gestapom, po ustanovitvi AO in tudi potem, ko je leta 1947 pristal v ZDA, torej v sebi popolnoma tujem svetu.

V emigraciji so mu so očitali, da je svoja stališča spreminjal in opustil cilje Stražarjev, dejansko pa je bil njegov cilj od začetka do konca vpostavitve samostojne slovenske države. Taktizirati je moral, ker drugače na Zahodu ne bi uspel, upoštevati je moral celotno jugoslovansko vprašanje, ker je Zahod vztrajal pri kontinuiteti Jugoslavije, oz., kot je napisal Arnež:

In tja na jugoslovansko pozornico se je moral obrniti, če je hotel slediti slovenskim igralcem, ki so bili postavljeni v slovensko-jugoslovansko igro. [...] Popreje je na umišljenih razvalinah Jugoslavije hotel zgraditi slovensko državo. Ko pa se je zavedal, da ruševin ni in da Jugoslavija še stoji, se je moral zadovoljiti z upanjem, da bo po poti politične evolucije Slovenija v okviru Jugoslavije uživala vedno večjo svobodo za uveljavljanje svoje etične identitete na vseh področjih narodnega udejstvovanja (Arnež, 2006, 469).

V ZDA je bil profesor za primerjalno gospodarstvo na univerzah v Pittsburghu in Washingtonu. Ob svojem strokovnem delu je zelo natančno preučeval tudi politične in gospodarske razmere v Sloveniji oz. v Jugoslaviji in svoje izsledke redno publiciral. Poleg številnih predavanj po Združenih državah, pa delno tudi v Evropi (Berlin, Praga), je zapustil precej obsežno publicistično delo: razprave, knjige, politične in gospodarske komentarje, in to tudi v zelo prestižnih časopisih, kot sta *Washington Post* in *New York Times*. Najgloblje je posegel v slovenske zadeve s svojimi dvema knjigama *Slovenija, včeraj, danes jutri* in z monografijo *Neminljiva Slovenija*.

Budno ga je spremljala Udba, podobno kot njegovega sodobnika in znanca Branka Pistivška (Friš & Hazemali, 2017). Poleg Jeze je bil Žebot za komunistično oblast eden največjih nasprotnikov v emigraciji. Bil je odločen protikomunist od vsega začetka in je to tudi ostal. Stane Kavčič je spravil Kardelja in druge komuniste na vrhu v precejšnjo zadrego, ko mu je avgusta 1968 dovolil obisk v domovini. Prav to je tudi pripomoglu

Sl. 2: Naslovnica prve izdaje knjige *Neminljiva Slovenija* (1988).

k temu, da so ga odstavili. Posebno razburila pa je Kardelja Žebotova intervencija za slovenske ceste pri Mednarodni banki v zvezi s slovensko cestno afero.

Senator Lausche se je od Žebota poslovil na pogrebu. V njem je videl odločnega borca za človekove pravice in svobodo za Ameriko in Slovenijo (Slovenska država, 1989, 3).

CIRIL ŽEBOT. THE QUEST FOR INDEPENDENT SLOVENIA

Tamara GRIESSER-PEČAR

Study Centre for National Reconciliation, Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: tamara.griesser@gmx.at

ABSTRACT

Ciril Žebot was a member of the Academic Club Straža and a close associate of prof. Lambert Ehrlich. He stood up for a united and sovereign Slovenia. Secret police VOS made preparations for his “liquidation”. The Gestapo was following him since 1941, so after the Italian capitulation in 1943 he withdrew to Rome. He was general secretary of Intermarium. He founded the Action Committee for the United Slovenia. He was Professor of comparative economic systems at the universities of Pittsburgh and Washington. He was considered a leader of the movement for the independent Slovenia. In Canada and in the United States he organized the Movement for an Independent Slovenian State and helped to found the paper Slovenian State. Ciril Žebot had friendly relations with the Senator Lausche, who was of Slovenian origin. He forwarded a number of memoranda to the White House, the State Department and to Congress. In 1968 he was the first time in Slovenia again, he followed an invitation of Stane Kavčič. After the “road affair” he was subject of severe attacks by Edvard Kardelj. Žebot wrote a convincing answer to Kardelj’s attacks in the brochure The Answer to Edvard Kardelj. The Secret Police followed the political immigrants till the breakdown of the Communist regime, especially also Ciril Žebot, who was considered as one of the greatest opponents. He left quite numerous publications, a number of scientific books and political and economic contributions. He published two books entitled Slovenia Yesterday, Today and Tomorrow, in 1967 and 1969 and in 1988 the monograph Timeless Slovenia. Žebot’s books were prohibited in Slovenia.

Keywords: Ciril Žebot, Lambert Ehrlich, United Slovenia, Action Committee for the United Slovenia, Miha Krek, Intermarium, Stane Kavčič, Edvard Kardelj, Road Affair

VIRI IN LITERATURA

- Ameriška domovina.** Cleveland, 1919–2008.
- Arnež, J. A. (2004):** Akcijski odbor za zedinjeno in suvereno slovensko državo. Sejni zapisniki 1946–1947. Ljubljana, Washington, Studia Slovenica.
- ARS, AS 1660** – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS), Osebna zbirka Izidorja Cankarja (AS 1660).
- ARS, AS 1931** – ARS, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004 (AS 1931).
- AS** – Arhiv Straže, Ljubljana.
- Kavčič, S. (1988):** Dnevnik in spomini (1980–1987). Bavčar, I. & J. Janša (ur.). Ljubljana Časopis za kritiko znanosti.
- Kocbek, E. (1972):** Tovarišija. V: Izbrano delo 1. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Rot, A. (ur.) (2009):** Bojevnik za svobodo in slovenstvo. France Dolinar in Ruda Jurčec. Epistolae 1947–1975. Viri 28–29. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.
- Rus, V. (1992):** Zapiski iz življenja Josipa Rusa. Ljubljana, Društvo piscev NOB Slovenije.
- Slovenska država.** Rim, Akcijski odbor za zedinjeno in suvereno Slovensko državo, 1946.
- Slovenska država.** Toronto, 1967.
- Službeni list SFRJ.** Beograd, 21, 21. 6. 1967.
- Straža v viharju.** Ljubljana, 1934–1941.
- Šturm, L., Dornik Šubelj, L. & P. Čelik (ur.) (2003):** Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji. Viri 21. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.
- Vodušek Starič, J. (1994):** »Dosje« Mačkovšek. Viri 7. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.
- Vrečar, M. (2002):** Ehrlichova spomenica za Vatikan 14. aprila 1942. Acta ecclesiastica Sloveniae, 24, 619–634.
- Arnež, J. A. (2002):** SLS, Slovenska ljudska Stranka / Slovenian People's Party 1941–1945. Ljubljana, Washington, Studia Slovenica.
- Arnež, J. A. (2006):** Ciril Žebot in njegov politični nastop. Ljubljana, Washington, Studia Slovenica.
- Debeljak, T. (1968):** Dr. Tine Debeljak. Zbornik Svobodne Slovenije, Buenos Aires, 20, 179–194.
- Debeljak, T. (1975):** Trideset let zdomske emigracijske književnosti 1945–1975. Zbornik Svobodne Slovenije 1973–1975, Buenos Aires, 24, 381–437.
- Dežman, J. & H. Filipič (ur.) (2013):** Vroče sledi hladne vojne. Meja med Slovenijo in avstrijsko Koroško v letih 1945 do 1991. Celovec, Mohorjeva.
- Enciklopedija Slovenije (2001):** Enciklopedija Slovenije. 15. zvezek: Wi-Ž. Dermastia, A. (ur.). Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Filipič, H. (2013):** Načrtovana udbovska posega v Mohorjevi hiši v Celovcu. Koledar Mohorjeve družbe za leto 2013. Celovec, Mohorjeva, 87–102.
- Friš, D. (1995):** Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1928–1958). Viri 8. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.

- Friš, D. (2005):** Delovanje slovenskih frančiškanov v ZDA pred II. svetovno vojno: „Ljubi Bog je poslal Frančiškane v Ameriko“. *Studia Historica Slovenica*, 5, 1–3, 457–482.
- Friš, D. & D. Hazemali (2017):** *Slovenski glas* in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti. *Annales, Ser. hist. sociol.*, 27, 4, 807–822.
- Godeša, B. (1999):** Pobuda patra Kazimirja Zakrajška za ustanovitev samostojne slovenske države poleti 1941. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 39, 2, 103–122.
- Godeša, B. (2002):** Ehrlich in zasnova slovenske države. V: Škulj, E. (ur.): *Ehrlichov simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba*, 279–308.
- Griessler-Pečar, T. (2002):** Umor prof. Lamberta Ehrlicha. V: Škulj, E. (ur.): *Ehrlichov simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba*, 309–319.
- Griessler-Pečar, T. (2013):** Škof dr. Maksimiljan Držečnik. *Studia Historica Slovenica*, 13, 2–3, 585–601.
- Griessler-Pečar, T. (2015a):** Katoliška cerkev na Slovenskem leta 1945. *Studia Historica Slovenica*, 15, 399–418.
- Griessler-Pečar, T. (2015b):** Likvidacija Ehrlicha. V: Juhant, J. & M. Centa (ur.): *V zvestobi narodu in veri. Znanstvena knjižnica 13. Ljubljana, Teološka fakulteta*, 56–63.
- Griessler-Pečar, T. & F. M. Dolinar (1996):** Rožmanov proces. Ljubljana, Družina.
- Ivešič, T. (2013):** Delovanje dr. Franca Kulovca na čelu SLS in ključni dogodki pred vojno. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 84 = 49, 1, 83–118.
- Ivešič, T. (2015):** “Compared to Him the Prisoners are Innocent People”. *Fall of Milovan Djilas (1948–1954). Studia Historica Slovenica*, 15, 2–3, 677–708.
- Jenuš, G. & Friš, D. (2017):** Specialna vojna. Prispevek o ukrepih jugoslovanskih organov za notranje zadeve pri nadzoru državne meje in v boju proti »zunanjim« in »notranjim sovražnikom«. *Annales, Ser. hist. sociol.*, 27, 4, 777–792.
- Juhant, J. (2001):** Konformizem in odpor. Cerkev na Slovenskem med odporom režimu in konformizmom. V: Kvaternik, P. (ur.): *V prelomnih časih. Rezultati mednarodne raziskave Aufbruch (1995–2000). Cerkev na Slovenskem v času komunizma in po njem. Ljubljana, Družina*, 257–276.
- Klemenčič, M. (2011):** Življenje in delo ameriškega politika slovenskega porekla Franka Lauscheta s posebnim ozirom na slovenske zadeve. *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 735–761.
- Klemenčič M. (2013):** Jurij Trunk: duhovnik, narodni buditelj, publicist, izseljenec. *Studia Historica Slovenica*, 13, 2–3, 621–637.
- Kosmatin Fras, M. et al. (2011):** Slovenika. Slovenska nacionalna enciklopedija, P–Ž. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Kozlevčar, I. (2007):** Dopisovanje med Danielom Šerkom in Mirkom Javornikom II, *Riccione*, 29. 3. 1946. *Zaveza*, 65, 83–92.
- Levy, P. (2007):** *The Intermarium: Wilson, Madison, and East Central European Federalism. Bocca Ration, Florida, Diss.*
- Osebnosti (2008a):** Veliki slovenski biografski leksikon. Zv. 1: A–L, Stanonik, T. (ur.). Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Osebnosti (2008b):** Veliki slovenski biografski leksikon. Zv. 2: M–Ž, Brenk, L. (ur.). Ljubljana, Mladinska knjiga.

- Maver, A. (2013):** Paradoks Vekoslava Grmiča. *Studia Historica Slovenica*, 13, 2–3, 603–620.
- Maver, A. & T. Ravnikar (2017):** Zastrta znamenja. Vprašanje desidentstva Katoliške cerkve v Sloveniji v obdobju »vzhodne politike« in revija *Znamenje*. *Annales, Ser. hist. sociol.*, 27, 4, 793–806.
- Mičić, A. (2004):** Cenzura v tisku – Mladina in oblast od 1985 do osamosvojitve. Ljubljana dipl. Univerza Ljubljana. <http://www.dk.fdv.uni-lj.si/dela/Micic-Aleksander.pdf> (1. 1. 2015).
- Mlakar, B. (2002):** Delovanje stražarjev med drugo svetovno vojno. V: Škulj, E. (ur.): Ehrlichov simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba, 257–278.
- Mlakar, B. (2007):** O percepciji oziroma o odnosu do vprašanja demokracije pri akademskem društvu Straža. V: Pirjevec, J. & J. Pleterški (ur.): Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941: zbornik prispevkov na simpoziju 7. in 8. decembra 2006. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 279–290.
- Mlakar, B. (2013):** Žebot, Ciril (1914–1989). V: Slovenska biografija. Ljubljana. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi893138> (1. 1. 2015).
- Novak, B. (1995):** Geneza slovenske državne ideje med emigracijo. V: Grafenauer, B. et al. (ur.): Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 295–305.
- Perenič, U. (2013):** Beno Zupančič in njegova pripoved o med- in povojni Ljubljani. *Studia Historica Slovenica*, 13, 2–3, 767–778.
- Rahten, A. (2012):** »Zgodovinska vrnitev domov«. Obnova krščanske demokracije ob osamosvojitvi Slovenije. *Studia Historica Slovenica*, 12, 2–3, 293–309.
- Repe, B. (2011):** Kdo in kaj je bil Edvard Kardelj? *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 369–404.
- Ribičič, M. (1967):** Slovenski narod in skupnost jugoslovanskih narodov. Teorija in praksa, 4, 8–9, 1252–1267.
- Roter, Z. (2013):** Padle maske. Od partizanskih sanj do novih dni. Ljubljana, Sever & Sever.
- Roessmann, M. (1989):** Življenje in delo dr. Cirila Žebota. Slovenska država, Toronto, XL, 1–2, 5 in 7.
- Saje, F. (1952):** Belogardizem. Ljubljana, Slovenski knjižni zavod.
- Stare, M. (1954):** Narodni odbor za Slovenijo. Namen naše narodne politike. Buenos Aires, Svobodni pogledi 3, Buenos Aires, Založba Svobodna Slovenija.
- Šela, A. & D. Friš (2017):** Nova revija v primežu Službe državne varnosti. *Annales, Ser. hist. sociol.*, 27, 4, 823–836.
- Vidovič-Miklavčič, A. (2002):** Ehrlich – duhovni vodja stražarjev. V: Škulj, E. (ur.): Ehrlichov simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba, 197–207.
- Žebot, C. (1967):** Včeraj, danes, jutri. Celovec, samozaložba.
- Žebot, C. (1969a):** Odgovor Edvardu Kardelju. Celovec, samozaložba.
- Žebot, C. (1969b):** Včeraj, danes, jutri. Celovec, samozaložba.
- Žebot, C. (1988):** Neminljiva Slovenija. Spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije. Celovec, samozaložba.